

РАД НОВОПАЗАРСКЕ ГИМНАЗИЈЕ У ПЕРИОДУ ОД 1913. ДО 1922. ГОДИНЕ²

У раду ће бити представљен кратак приказ просветно-културних прилика у Новом Пазару у деценији након 1913. године. Проблеми са којима се сусретала гимназија у Новом Пазару од самог оснивања, биће осветљени кроз лик и дело њеног првог директора Љубомира Стевановића. Циљ овог рада је да представи ентузијазам директора, наставника и ученика гимназије који је допринео формирању великог броја дружина и развијању гимназије од њеног формирања, па све до данашњих дана, иако су их задесиле велике економске, друштвено-политичке, па и културне неприлике, као и читав Нови Пазар. Рад је сачињен као мали допринос културној историји Новог Пазара, а заснован на архивским документима из трију архива.

Кључне речи: просветно-културне прилике, Нови Пазар, гимназија, Љубомир Стевановић.

Гимназија у Новом Пазару основана је 20. новембра 1913. године, уредбом коју је донео краљ Петар I Карађорђевић,³ под називом Српска краљевска гимназија у Новом Пазару. Већ наредне године 10. јануара Гимназија почиње са наставним радом (ИАРНП, Деловодни протокол Државне гимназије у Новом Пазару 1918–1923, 7, 1) и окупља 59 ученика (ИАРНП, Извештај Новопазарске гимназије, 1913/1914). Прва Државна реална Гимназија у Новом Пазару, једина осмогодишња гимназија у Санџаку, била је у периоду између два светска рата слика или огледало друштвених и културних (не)прилика у овоме крају.

¹ nina.aksic@ei.sanu.ac.rs

² Овај текст је резултат рада на пројекту *Стратегије идентитета: савремена култура и религиозност* (ЕДБ 177028), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

³ Уредба краља Петра I приказана је у прилогу овоме раду, а овде следи текст који је написан на самом почетку првог „Извештаја ново-пазарске гимназије за школску 1913–1914 годину: Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 20 новембра 1913 године, на предлог Господина Министра Просвете и Црквених Послова, а по саслушању Министарског Савета, решено је да се отвори непотпуна гимназија у Н. Пазару“ (Историјски архив „Рас“ Нови Пазар, (ИАРНП) Извештаји гимназије, Збирка копија, II 16576/1913–14).

У овом раду биће изложен сажет опис садржаја докумената који су пронађени током овог истраживања, а такође ћемо се осврнути и на одређене проблеме са којима се ова Гимназија, тј. њен први директор Љубомир Стевановић, сусретао у свом раду током наведених година, а који су били и општи проблеми друштва тога периода, па тако и самог образовног система. Идеја овог рада је да се садржај докумената који ће за ову прилику бити издвојени, односно представљени, ставе у шири контекст, односно да се поткрепе запажања о проблемима на просветном и културном плану у новопазарском крају, изнета у радовима писаним од стране наших релевантних истраживача.

О општем проблему културе, тј. о нивоу културног развоја у новопазарској области углавном се, нажалост, говорило са негативним предзнаком. Дуг период османске владавине на датом простору недвосмислено је имао знатан утицај на културни ниво становника Новопазарског санцака. У периоду између два светска рата, Нови Пазар је и даље оставао утисак турске касабе – како по свом уређењу тако и по култури живљења. Говорећи на ову тему, 1921. године је један од тадашњих посланика у Парламенту, Сабит Коркут, овако окарактерисао живот у Санцаку: „Народ овога краја (Санцака) јако је заостао и у културном развићу. Он живи најпримитивнијим животом. Све је некултурно. Разлике готово никакве нема између муслиманског и православног живља; сви су они на истом степену културног развића. Ово се стање да опазити на свему и сваком кораку... Има места која уопште нису везана никаквим путевима. Дивљина се примећује на сваком кораку. Земљиште се обрађује најпримитивнијим справама, саобраћај се врши товарним коњима“ (МУШОВИЋ 1979: 107).

Просветно-културне прилике између два светска рата биле су у новопазарском крају такве да се о њима нема шта нарочито позитивно навести – ступањ развијености на овом плану био је веома низак. Број неписмених износио је више од 75%, а у Дежевском срезу (срез чије је седиште било у Новом Пазару, а што је, са малим изузецима, територија данашње новопазарске општине) радило је до 1941. године седамнаест основних школа, Гимназија и Занатска школа. Поред наведених школа, „паралелно са световним школама наставиле су рад и исламске верске школе: мектеби и медреса“ (КАЧАПОР 1987: 13). Уколико се у вези са описмењеношћу становништва у датом периоду осмотри шира област којој је припадао град Нови Пазар, тј. Новопазарски санцак, наилазимо код Љ. Димића на податке да „од укупног становништва бановине (мисли се на Зетску бановину – нап. Н. А.) старијег од 10 година било је писмено 51,2% мушке и 17,1% женске популације (34,0% у просеку)“ (ДИМИЋ 1997: 87), док се код Качапора налази податак да је 1920. године, у

новопазарским селима било чак и мање од 1% писменог становништва. Како С. Качапор наводи, „поред специфичних особености карактеристичних за систем школа у Новом Пазару и околини (...) јасно су се учавале оне карактеристике које су пратиле југословенско школство, а то ус следеће: недемократичност школског система“ (тј. није било огуће да сви похађају школу, а видљива је била и неравноправност у половима), „националана неравноправност“ (изузетно мало број муслимана је похађао школе), „социјална неједнакост“ (због финансијских захтева, школу су могла похађати само деца из имућнијих породица), „несветовност школског система“ (изузетно се много посвећивало пажње веронауци) и „централизам у управљању школама“ (све је полазило из Министарства просвете) (КАЧАПОР 1987: 13–14).

Документа која се могу наћи у школској архиви Реалне Гимназије у Новом Пазару, а која су током сваке од наведених година (тј. од 1919. до 1922.) редовно била достављана Министарству Просвете Краљевине Југославије, била су следећа: пописи наставника и њихове биографије; распореди предмета на почетку сваке школске године, као и на тромесечјима и полугодиштима; различити извештаји о раду школе, углавном на крају полугодишта и школске године, те о променама наставног особља; школски летопис на крају школске године, у коме се налазила класификација ученика по просеку и вредноћи, њихове телесне мере и опште здравствено стање и др; пројекти буџета и потраживање кредита за школска средства, Дом и Трпезу, и др. Дакле, из прегледане документације се може закључити да је директор био веома ревностан у предавању тражене, тј. обавезне документације, као и у слању извештаја ондашњем Министарству Просвете. Овај податак је веома важан да би се разумели велика жеља и ентузијазам за напредовањем на плану образовања, који су постојали и поред свих потешкоћа које су задесиле ову школу, а од којих се већина кроз дуги низ година није разрешавала, већ се само умножавала и обнављала.

Гимназија у Новом Пазару, као и већина школа у Југославији у међуратном периоду, сусретала се са мноштвом проблема – почев од финансијских, преко помањкања наставног кадра, наставних предмета, недостатка наставних средстава, отварања и укидања разреда, увођења и укидања одређених предмета, (не)спремности родитеља да се њихова деца школују у гимназији, па све до (не)хигијене као једног од изузетно значајних фактора због кога су се губили часови, а који је одраз или последица ниског образовног нивоа у новопазарском крају. Поред Гимназије, постојали су још и Дом и Трпеза за гимназијалце,⁴ који су такође

⁴ Дом и Трпеза основани су 1919. године, њихово је оснивање одобрило Министарство просвете, а уз помоћ добротворних прилога и великог залагања директора Стевановића.

опстајали и радили под великим тешкоћама, највише оним финансијске природе. Све ове тешкоће морао је да „у ходу“ решава директор Гимназије, као најодговорнија личност за успешно функционисање Гимназије, Дома и Трпезе.

Тако се први директор Гимназије – господин Љубомир М. Стевановић,⁵ постављен на ту функцију 24. децембра 1913. године,⁶ суочио са свим наведеним проблемима, које није остављао по страни, већ је на све могуће начине покушавао да их реши.

Први проблем представљао је **простор** у коме се налазила Гимназија од 1913. па до 1. новембра 1915. године, када је престала са радом због окупације. Истиче се да је школска зграда, у улици Стевана Немање бр. 29, била „мала општинска зграда при улазу у варош путем из Рашке, у којој је Гимназија започела рад била (је) неподобна за извођење васпитно-образовног рада“ (МУЈЕЗИНОВИЋ, ШЕХОВИЋ и др. 2013: 5). Нажалост, директор Стевановић је био онемогућен да било шта уради по питању одабира простора за школу, јер је финансијски био зависан од општине, те је Гимназија остала смештена у овом простору све до престанка рада 1915. године, када ова зграда почиње да служи као касарна (ИАРНП, 91, Гимназија „Братство–јединство“ Нови Пазар, Школски летопис, 1914–1964.). Након Првог светског рата, „наставак рада Гимназије почиње у јануару 1919. године по Привременом наставном плану и

⁵ Из доступних докумената и литературе није било могуће сазнати годину рођења и смрти г-дина Љубомира М. Стевановића. Био је у служби наставника чак 23 године, како се сазнаје из Извештаја за школску 1913–1914. годину, тј. он и наставник Цветко Н. Петровић, који је био у служби 24 године, били су најстарији радници. Према доступним подацима, Љубомир М. Стевановић радио је као наставник математике и физике у Смедеревској гимназији од 1906. године. У овој гимназији је, поред наставничких обавеза био постављен и на одређене функције: био је изабран „за пословођу ове гимназије за школску 1807 – 1808 годину“ (Архив Србије (АС), инв. 7.392, 379-156 С, Смедервска гимназија, Извештај за школску 1907–1908 годину, Београд: 1908.); био је члан Професорског друштва 1908. и 1910. године (АС, инв. 7.392, 379-156 С, Смедервска гимназија, Извештај за школску 1907–1908 годину, Београд: 1908. године и 1909–1910 годину, Београд: 1910. године); изабран је „преписом од 31 децембра 1910. године. ПБр. 23764 за заступника директора Смедеревске Гимназије“ (АС, инв. 7.392, 379-156 С, Смедервска гимназија, Извештај за школску 1910–1911 годину, Београд: 1911.); школске 1911–1912. године постаје и директор Приватне женске гимназије (АС, инв. 7.392, 379-156 С, Смедервска гимназија, Извештај за школску 1911–1912 годину, Београд: 1912.).

⁶ У годишњем школском извештају Смедеревске гимназије из 1914. године о премештају Љубомира М. Стевановића, прилежено је следеће: „Указом Њ. В. Краља од 9-ХП-1913. Професор ове гимназије г. Љубомир Стевановић постављен је за директора и професора ново-пазарске гимназије“ (АС, инв. 7.392, 379-156 С, Смедервска гимназија, Извештај за школску 1913–1914 годину, Београд, 1914.). У Извештају Новопазарске гимназије за школску 1913–1914. годину истиче се следеће: „За директора и професора ове гимназије постављен је г. Љубомир М. Стефановић, професор Смедеревске гимназије, указом од 9. децембра 1913. год. ПБр. 28393“ (ИАРНП, II 16576/1913–14).

то у истој згради“, коју је обезбедила и делимично опремила учитељица женског ручног рада, Ружица Радоњић, а која је обављала и дужност директора. Већ 20. јула наредне године Гимназија се премешта у зграду која је закупљена и која је „највећа и најлепша зграда у граду, кућа браће Чавића“ (МУЈЕЗИНОВИЋ, ШЕХОВИЋ и др. 2013: 5). Након овог премештаја, директор Љубомир Стевановић, који је ступио на дужност 5. маја 1919. године, имао је обавезу да уреди учионице, али и да сваког месеца пише дописе Министарству како би од њих добио одобрење кредита којим ће бити плаћана кирија. Јула 1920. године закупљена је нова троспратница у коју је била смештена Гимназија, те су и питања мотивације наставника била тиме решена, јер су и они као и ученици били одушевљени новим простором (КАЧАПОР 1987: 110).

Друга велика тешкоћа било је **набављање наставних средстава** за Гимназију, као и потребног **намештаја и хране** за Дом и Трпезу. Што се тиче наставних учила на читавој територи Новог Пазара, мора се помнути да је општа ситуација била лоша. Учионице су махом биле празне, а постојало је само неколико руских рачунаљки, неколико карата Краљевине Југославије, историјска карта и једна „збирка учила за целокупну наставу“ (КАЧАПОР 1987: 39). Ова се тешкоћа у раду Гимназије предочава у једном допису из 1919. године, којим директор Стевановић извештава Министарство да мора чекати у Београду док не проради железница, како би могао пребацити ствари за Гимназију и Дом које је добио од Црвеног крста (Архив Југославије (АЈ), Фонд Министарства Просвете Краљевине Југославије (66), 803, 4.475/19, 21. 08. 1919.). Још један допис из 1919. године говори у прилог овој причи о муци на коју су стављени директор и наставници, који морају сами да се сналазе око финансија. У овом допису директор наглашава да је 24. децембра 1913. године, када је дошао на место директора ове гимназије, све сам уредио, а да је сада, тј. 15. маја 1919. године, када се поново на то место вратио, затекао само 18 лоших клупа, те да мора све испочетка да уређује. Како даље каже – сада има Дом и Трпезу где се хране 104 ученика, а сам је набавио и огрев и комерцијални материјал за само 2.261 динара (АЈ, 66, 803, 14. 12. 1919.). Такође потраживао је и уџбенике, макар по један за сваки од пет разреда, с обзиром на то да је након рата једино остао уџбеник из Географије за први разред (КАЧАПОР 1987: 107).

Финансијски проблеми су, како се могло приметити из претходно наведеног, били изузетно велики. Они су се кретали од учестале потражње кредита за набавку свих потрештина за Гимназију и Интернат, преко истог тог кредита за плаћање кирије, до потражње новца за финансирање наставног особља, тј. стално запослење наставника (већином су они били хонорарни радници) (АЈ, 66, 803, 4.475/19, 208, 05. 07.

1919. и 04. 08. 1919.), и повећање плате наставnicима, који су „поред обавеза и рада у настави (...) били задужени и за одржавање и функционисање Дома и Интерната“ (МУЈЕЗИНОВИЋ, ШЕХОВИЋ и др. 2013: 13–14). Како се истиче, „за рад Дома и Интерната месечно се трошило око 9.000 динара“ (МУЈЕЗИНОВИЋ, ШЕХОВИЋ и др. 2013: 14), а за кирију је, за нову зграду, било непоходно узети кредит од 1.800 динара. За оснивање Дома и Трпезе велику је помоћ дао одбор града Сјенице, који је донирао 10.000 динара, као што су помагали и сви родитељи и наставници који су давали донације и помоћ у храни, постелини, гардероби, док су они имућнији то чинили и у новцу (ИАРНП, 91, Гимназија „Братство–јединство“ Нови Пазар, Школски летопис, 1914–1964.). Многи родитељи су сматрали да је отварање Дома и Трпезе најбоље решење у околностима које су тада владале – лоши морални назови (низак ниво морала) и велико непријатељство које је владало међу људима, а које је било последица протеклог рата, те да деца која нису из Новог Пазара не би боравила по разним становима. Оваква акција је била одобрена од стране Министарства, али без икакве финансијске подршке (АЈ, 66, 803, 4.475/19, 16. 03. 1919.). У једном извештају из 1920. године директор наводи да дом са храном износи 60 динара месечно, али моли да се усвоји његов предлог да за имућније цена буде 90 динара, јер у противном неће бити више рачунице за вођење ове установе због великих расхода (АЈ, 66, 66–2378–2244, 2378, 11. 02. 1920.). Дакле, из свега наведеног се може закључити да је финансијска подршка државе била релативно оскудна, како се, уосталом, и у литератури може прочитати: „Оскудица сваке врсте, перманентна штедња, закидање, основне су карактеристике финансирања основних школа у Зетској бановини“ (ДИМИЋ 1997: 88).

Поред финансија, велики проблем за добро функционисање Гимназије представљали су и проблеми везани за **добијање довољног броја наставника**, и то оних који би били стручно профилисани за предмете које предају. Међутим, и поред свих молби упућених од стране директора Министарству просвете у Београду и инспектору просвете у Скопљу, који су били задужени за наставно особље, током мандата директора Стевановића никада није било наставника у довољном броју. Уколико их је и бивало у неком тренутку довољно, онда нису били стручни за одговарајуће предмете, а два додатна проблема представљало је и то што су наставници били махом Руси, који су лоше знали српски језик и од којих неки нису имали чак ни испит из националне групе предмета (АЈ, 66, 66–804–1244, 804, 11. 06. 1923.), као и то што су неки од наставника долазили у ову гимназију *на службу по казни* (ИАРНП, 91, Гимназија „Братство–јединство“ Нови Пазар, Школски летопис, 1914–1964.). Из ових разлога неки наставници су били принуђени да предају и предмете

који нису имали везе са њиховом струком (КАЧАПОР 1987: 117–126). О томе колико је сваки наставник био значајан сведоче и два документа у којима директор Стевановић моли ресорног министра да 1919. године одобри повратак из војске – на дужност – наставника Животе Јанковића, као и повратак наставника Небојше Јвалића (презиме је нечитко) 1920. године (АЈ, 66, 803, 4.475/19, 05. 1919. и АЈ, 66, 803, 14. 01. 1920.). Дакле, директор Стевановић је морао редовно слати, готово сваког месеца, дописе Министарству и молити за добијање одређених наставника, како се не би угасио неки разред и како ученици не би морали да буду на губитку због неодржавања наставе из одређених предмета. Нажалост, веома је често недостајало довољно наставника, те самим тим није било ни наставе из појединих предмета, јер су и они наставници који би се запослили у овоме крају одлазили веома брзо, тј. добијали су премештај у нека друга места. О недостатку наставног особља, које би се бавило и помагало у раду Интерната и Трпезе, директор Стевановић наводи у једном допису из 1919. године, да читав Дом и Трпезу води он сам са наставницима, па због великих обавеза моли за једног *указног* наставника, или ће у противном – како наводи – морати да затвори Дом (АЈ, 66, 803, 14. 12. 1919.). У Извештају с краја школске 1913/1914. године може се уочити да сâм директор, поред своје функције управника, држи и часове француског језика, и то четири часа недељно (ИАРНП, II 16576/1913–14.).

С претходним у вези јесте и **отварање и укидање одређених разреда**. Тако се директор Стевановић сусретао са мноштвом проблема везаних за прављење распореда, за стално његово мењање истог, за уклапање струке појединих наставника са потребама за одређеним предметима и др. На пример, према прегледаним архивским документима, 1920. године отвара се пети разред и прилаже се распоред рада за њега (АЈ, 66, 803, 11. 01. 1920.), а исте се године у септембру отвара шести разред, док је молба за отварање шесторазредне гимназије, једине у целом Санџаку, упућена Министарству још у јануару те године (АЈ, 66, 803, 26. 01. 1920. и 01. 08. 1920.). Године 1921. отворен је и седми разред, а поднета је и молба за отварање осморазредне гимназије у Новом Пазару, ради – како се наводи – „национализовања и запајања патриотским сојем народа тога краја“ (АЈ, 66, 803.), но молба није одобрена (АЈ, 66, 803.). Тако су се са отварањем разреда добијали одређени предмети на шта је утицао и број наставника. Године 1919. почело се са извођењем наставе из следећих предмета: *српски језик, математика, земљопис* (географија), *јестаственица* (биологија), *краснопис* (лепо писање), *француски језик, веронаука, историја, физика, хемија и цртање*, а наредне године – из *латинског језика и женског рада* (ручни рад, домаћинство), да би 1921. године били уведени *немачки језик и гимнастика* (АЈ, 66, 803, 4.475/19, 02. 10. 1919 и

АЈ, 66, 803, 11. 01. 1920. и 11. 02. 1920.). Исте године поднет је предлог о предавању помоћног језика – *есперанта*, као *необавезног* (тј. изборног) предмета, који је директор Стевановић одобрио, али је Министарство одбило његово увођење (АЈ, 66, 803, 11. 12. 1921.).

Још један изузетно велики проблем са којим се сусрео и директор Стевановић, а који је био присутан како у овој Гимназији и њеном Дому, тако и уопште у читавом Санџаку и Зетској области, јесте **(не)хигијена**. Како Е. Мушовић истиче: „Адекватне образовним приликама биле су културне, здравствене и друге прилике, које су имале изузетни значај за живот народа овога краја“ (МУШОВИЋ, ШЕХОВИЋ и др. 1979: 108). Дакле, и на основу докумената конкретно везаних за Гимназију у Новом Пазару и њен Дом, а пре свега на основу извештаја из 1920. године види се да је оболело од маларије 6 ђака, послат је и допис Министарству са следећим текстом: „Овде се шарлах шири у већој мери“, па је из Министарства стигао одговор о распуштању ученика од 13. децембра до 1. јануара 1921. године (АЈ, 66, 803, 19944/20, 13. 12. 1921.). Следећи претходне болести, у марту 1921. године појављује се дифтерија, и ученици се распуштају од 12. марта до 10. априла 1921. године (АЈ, 66, 803, 12. 03. 1921.). Дакле, (у прилог) губљењу часова те нередовности наставе, као и смањеном обиму усвојеног градива, поред оталих поменутих чинилаца, допринеле су и наведене епидемије.

И поред свих овде истакнутих проблема са којима се суочавала новопазарска Гимназија, као и њен директор, пре свега у првим годинама свога рада, заједно са наставницима и ученицима, сви су они смогли снаге и воље за делањем и показали ентузијазам у оснивању различитих **удружења**, како би помогли и себи – у *подизању морала*, односно, у искорењивању лоших навика које су владале, те у прибављању нових сазнања, али и другима – путем свога **хуманитарног рада**. С тим у вези, 1920. године оформљено је ђачко удружење *Рас*, са намером да се бори против алкохолизма међу младима (АЈ, 66, 803, 9934/21 и АЈ, 66, 66–804–1244, 804, 12. 03. 1923.). Исте године у мају одржано је и предавање о штетности алкохола (АЈ, 66, 803, 14. 07. 1920.). Иначе, у Новом Пазару је између два светска рата постојало „Друштво трезвених“, о чему сведочи и фотографија из Историјског архива “Рас” Нови Пазар (бр. 2), па је сасвим очекивано било и оснивање сличног друштва при Гимназији. Није се заостајало ни у хуманитарном раду, те треба поменути и обележавање Видовдана 1920. године, када су ученици након одласка у цркву и читања *класификације* (успеха) у школи продавали цвеће сакупљајући прилог за сиромашну децу (АЈ, 66, 803, 14. 07. 1920.). Још једна хуманитарна делатност коју је делом спроводило и Министарство, поготово на плану финансијске помоћи, јесте додељивање *благоејања* (новчана помоћ)

ученицима, као и неких врста стипендија. Да би се боље разумео значај оваквих делатности, треба се упознати са чињеницом да се у извештају Одељења за снабдевање школа и материјално обезбеђење ученика из 1920. године истиче да „благодјеланаца из нижег течаја има 12 оскудних и један сиромашан“ (АЈ, 66, 66–2378–2244, 2378, 27. 11. 1920.), што је у односу на укупан број ученика у Гимназији био заиста велики проценат.

***

Прва Државна реална Гимназија у Новом Пазару, (једна) једина осмогодишња гимназија у Санџаку, била је у периоду између два светска рата слика или огледало друштвених и културних (не)прилика у овоме крају. Просветне (не)прилике овога краја карактерисали су: „недовољно развијен систем школства и просвете, садржаји васпитно-образовног рада били су првенствено усмерени на усвајање верских садржаја, веома мали обухват деце, врло низак происветно-културни ниво становништва и веома висок проценат неписмених, низак проценат обухвата женске деце и немогућност похађања школа за сву децу“ (МУЈЕЗИНОВИЋ, ШЕХОВИЋ и др. 2013: 5). Из свега наведеног у овоме кратком прегледу, на основу докумената и појединих података наведених у релевантној литератури, може се извести општини закључак о тадашњим тешким друштвеним приликама у овоме крају, о неповољном стању у просвети, па самим тим и о великим и понекад непремостивим проблемима са којима се у свом раду суочавала Гимназија у Новом Пазару у датом периоду. Дакле, наведени проблеми у раду Гимназије, који су се само надозивали једни на друге и често једни друге узроковали, нису, нажалост, били само проблеми једне невелике локалне средине, већ су били и одраз друштвених и просветних прилика у читавом Новопазарском санџаку. Поред извесне незаинтересованости и неагилности која је владала на страни надлежног министарства, те проблема који су из тог односа просветне управе проистицали, ова гимназија се стоички борила да опстане, прихватајући помоћ и подршку појединаца и понеких удружења, оних који су многе послове обављали сасвим добровољно, волонтерски и са пуно ентузијазма.

Тако су гимназијски проблеми описани у овом раду, уклопљени у опште стање школства у новопазарском крају, представљали велики изазов за самог директора, који је због свега наведеног морао обављати мноштво функција, тј. морао је – у зависности од потребе која би се указала – бити и наставник, и руководилац, и педагог, и психолог, (избацити: колега,) и школски референт (све пријаве за упис и полагање разредних испита прилагане су у августу директору Стевановићу) и др. (ИАРНП, II 16576/1913–14.).

Дакле, из прегледане архивске документације и литературе може се закључити да је директор Стевановић био изузетно активан радник Гимназије и велики ентузијаста. И поред свих проблема са којима се у раду школе сусретао, он је био веома ревностан у предавању тражене, тј. обавезне документације, као и у слању извештаја ондашњем Министарству просвете. Овај податак је веома важан да би се разумели велика жеља за напредовањем на плану образовања и ентузијазам који је ту жељу пратио, а који су постојали и поред свих потешкоћа које су биле саставни део рада ове гимназије. Такође треба напоменути да су како директор тако и наставници, ученици и њихови родитељи били су, без икакве сумње, ти који су желели да ова школа, Дом и Трпеза опстану, као и да деца стекну образовање које ће им бити потребно за њихово даље напредовање, те да се на тај начин издвоје од, нажалост, велике већине становништва овога подручја које је у то време било неписмено. Са недовољним бројем часова, често без понеких предмета, са мањком наставника и наставних средстава, као и без струје, просторија и сопствене зграде, под лошим хигијенским условима – ученици новопазарске Гимназије су током међуратних година, заједно са својим наставницима, одолевали свему наведеноме и упркос свим недаћама стварали, можда у том тренутку неприметно и нимало радикално, један нови друштвени слој, нову културу живљења, постајући грађани (двадесетог века) модерног доба, доба технолошких и научних иновација, века у који су већ увелико били загазали, а да то – опхрвани решавањем свакодневних проблема који су једни друге сустицали – нису ни приметили.

Цитирана литература

- Димић, Љубодраг. *Културна политика у Краљевини Југославији 1918–1941*. Други део, *Школа и црква*. Београд: „Стубови културе“, 1997.
- Качапор, Саит. *Школство у Новом Пазару и околини од 1918. до 1941. године*. Нови Пазар: Музеј „Рас“ Нови Пазар, 1987.
- Мушовић, Ејуп. *Етнички процеси и етничка структура становништва Новог Пазара*. Посебна издања, Књига 19. Београд: Етнографски институт Српске академија наука и уметности, 1979.
- Muzejinović, Sabiha i Emina Šehović, Emira Dubarić. *100 godina gimnazije: Novi Pazar 2013*. Kraljevo: Graficolor, 2013.

Извори

- Архив Југославије (АЈ), Фонд Министарства Просвете Краљевине Југославије (66), Одељење за средњу наставу, 803.

- AJ, 66, 66–804–1244, Одељење за средњу наставу, 804.
- AJ, 66, 66–2378–2244, Одељење за снабдевање школа и материјално обезбеђење ученика, 2378.
- Историјски архив „Рас“ Нови Пазар (ИАРНП), II 16576/1913–14, Извештаји Гимназије, збирка копија.
- ИАРНП, 91, Гимназија „Братство–јединство“ Нови Пазар, Школски летопис, 1914–1964.
- ИАРНП, Гимназија у Новом Пазару, Деловодни протокол Државне гимназије у Новом Пазару 1918–1923, књ. 7, дел. бр. 1.
- ИАРНП, Збирка фотографија.
- Архив Србије (АС), инв. 7.392, 379-156 С, Смедервска гимназија, Извештаји за школску 1907–1908, 1909–1910, 1910–1911, 1911–1912, 1913–1914. годину.

Nina V. Aksić

THE ACTIVITY OF THE GRAMMAR SCHOOL IN NOVI PAZAR FROM 1913 UNTIL 1922

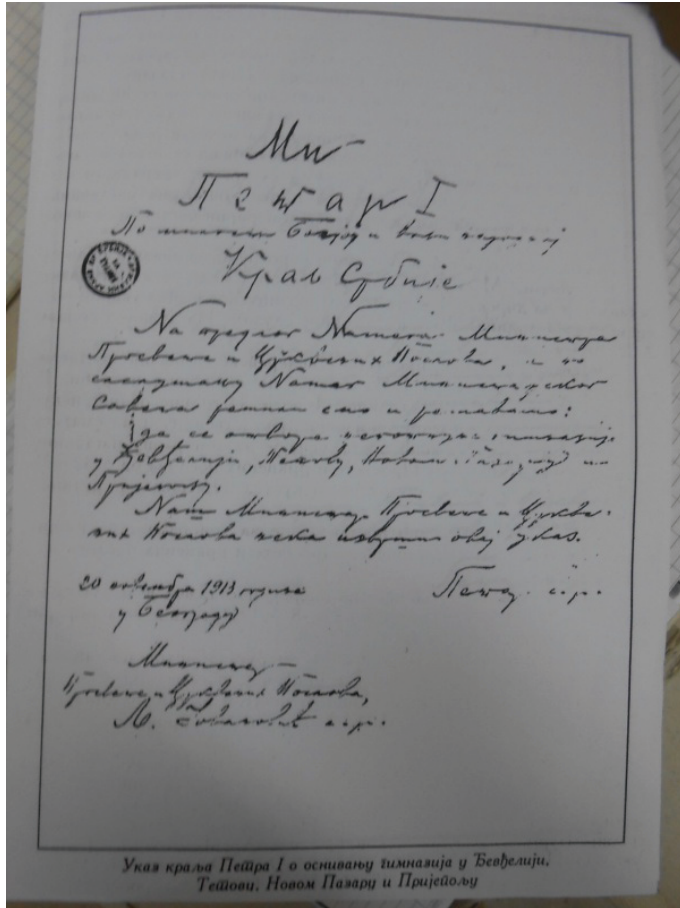
This thesis presents a short review of cultural and educational events in the city of Novi Pazar, in the decade following 1913. The issues that the Grammar school of Novi Pazar has been facing since it was first founded are presented through the personality and work of its first principal, Ljubomir Stevanović. Numerous misfortunes that befell the entire city of Novi Pazar, and thus the Grammar school and its first principal, gave rise to the formation of troupes and strengthening of teachers and students' enthusiasm, which has contributed to the development of the Grammar school from its creation up until now.

Key words: Cultural and educational events, Novi Pazar, Grammar school, Ljubomir Stevanović

Прилози

Слика бр. 1

Указ краља Петра I Карађорђевића о оснивању гимназија у Ђевђелији, Тетову, Новом Пазару и Пријепољу.

ИАРНП, Извештаји гимназије, збирка копија, II 16576.

Слика бр. 2
Друштво трезвених у Новом Пазару између два светска рата

Из Збирке фотографија ИАРНП.

ПРИЛОЗИ И ГРАЃА
CONTRIBUTIONS AND ORIGINAL
MATERIAL

